

sét elérni, hisz ezzel paralizálódnának a gazdasági funkciók és krízishez vezetne.

A könyv negyedik része az állami-politikai rendszer elemzésével foglalkozik. A nyugat-európai állami változások folyamatát Poulantzas autoritatív etatizmusnak nevezi, kifejezve az állam erősödésének tendenciáját. Az autoritatív etatizmus elsősorban a gazdasági funkciók állami intézkedéseiben és a képviselői demokrácia, valamint a demokratikus politikai intézmények gyengülésében nyilvánul meg. Ez a fajta etatizmus a szerző szerint megfelel a monopolkapitalizmus korszakának, ahol az állam megfelelően válaszol a válságokra. Az időszerű gazdasági kríziseket azonban már nem oldhatjuk meg klasszikus módszerekkel. Így kezdődött az állam válsága is. A politikai és az állami krízis között Poulantzas kapcsolatot keres: a kapitalista állam képes felszívni és semlegesíteni a politikai válságokat. Ezért ma valójában nem beszélhetünk általános állami, hanem elsősorban politikai krízisről. Ebből kifolyólag meg kell találni az állam időszerű szerepét a válságos társadalomban. Valamikor az állami intézmények az urbanizációs, közlekedési és ellátási funkciókban vettek részt — ez gyengítette az osztályharc kiegyensúlyozását. Ma szintén megfékezhetetlen az állami bürokratizmus erősödése, de ezzel párosul a parlament gyöngülése és a végrehajtó szervek, a kormány erősödése, az állami adminisztrációval együtt.

Különösen jelentős ma a politikai pártrendszer erősödése, mégpedig Poulantzas szerint a vezető tömegpárt szerepében. A pártrendszer szintén megköveteli a neki megfelelő végrehajtó és adminisztratív szervek erős pozícióját, amivel meg kell találnia a kompromisszumot a hatalmi erők és a nép között.

Szerzőnk szerint a szocializmusba vezető út kétféle: az egyik a reális szocializmus, a másik pedig a hagyományos szociáldemokrata út. S noha ezek ellentmondóak, Poulantzas mégis közös vonásokat fed fel bennük: mindkettőt az etatizmus és a néptömegek kezdeményezése iránti bizalmatlanság jellemzi. Hogy útját álljuk a negatív jelenségeknek, át kell térnünk a közvetlen demokráciára, az úgynevezett öngazgatásra. Mivel az etatista szovjet rendszer megvonja a nép kezdeményezési lehetőségét, így ez is kifogásolható, de ugyanakkor a szociáldemokrácia technobürokrata törekvéseit se kell teljes egészében elfogadni. Az igazi út a szocializmusba — szerzőnk szerint — a képviselői demokrácia elmélyítésével kezdődik, majd a közvetlen demokrácia kiszélesítésével kell eljutni az öngazgatási alapokhoz. Itt kerül veszélyesen közel Poulantzas a szovjet össznépi állam elméletéhez, amely szerint az állam megmarad a kommunizmus építésében is.*

Gabrić Molnár Irén

* Veljko Cvetičanin véleménye a könyv utószavában, 288. oldal.

EGY FALU NÉPHITÉNEK GYŰJTEMÉNYE

Kovács Endre: Doroszló hiedelemvilága. Forum, Újvidék, 1982.

Doroszló, a többi vajdasági településhez hasonlóan, sokáig elkerülte a néprajzkutatók figyelmét, pedig a falunak kivételt kellett volna ké-

peznie, mert már külsőségeivel is magával ragadja az embert. Bácskertes és Gombos mellett itt őrizték meg a viseletet, táncsoportja Vajda-

ság-szerzte híres, és ami még fontosabb, a település eredeti táncgyománymányait ápolja, a bőjti táncokat, a tüskömöt, a csirajt táncolja. Messze földön ismert búcsújáró hely. Zentától Szabadkaig megtalálhatók a „Doroszlói emlékek” feliratú, búcsúkor vásárolt korszok.

Herman Ottó korai kutatásai után a legutóbbi időkig egyetlen kutató sem vállalkozott arra, hogy elkészítse a falu monográfiáját, pedig érdemes lenne. Ezt Kovács Endre kutatásai is bizonyítják. Nemcsak az alábbiakban ismertetett műve, hanem korábbi tanulmányai is azt igazolják, hogy még mindig nem késtünk el ezzel a munkával, mert a falu hagyománya még napjainkban is rendkívül gazdagnak mondható.

A községet 1313-ban említik először az oklevelek. Néprajzi szempontból bennünket a falu etnikumának az alakulása a török utáni telepítésektől kezdve, azaz a XVIII. század elejétől érdekel. Az írásos adatok szerint 1717-ben 17 szerb adófizetője volt a településnek. 1752-ben a Dunántúlról magyar telepesek érkeztek. Cothman Antal telepítési biztos 1763-ban arról számol be, hogy a falut kizárólag magyarok lakják. Ugyanebben az évben 11 német családot telepítettek ide. A község 1945-ben 99 lakóval családdal gyarapodott:

Döntően befolyásolja a falu népességét az is, hogy más nyelvű, más kultúrájú községek veszik körül; a környező falvak közül csak Gomboson laktak magyarok. Ez egyfajta bezárkózottságot is okozott; még napjainkban is érezteti hatását az endogámia. Az elszigeteltség azonban bizonyos nyitottságot is eredményezett: a doroszlóiak a környező népek más kultúráját is befogadják.

Kovács Endre mindezeket szem előtt tartva nem a szakképzett kutató főlényével, a kuriózumok kere-

sével kezelte anyagát, hanem a lo-kálpatrióta nagy-nagy szeretetével. Kötetének hiedelmeit ötévi tudatos munkával gyűjtötte össze. Ténykedését az is segítette, hogy a helybeliek ismerik, így a legféltettebb titkaikba is beavatják. Ilyen bensőséges kapcsolatot a kívülről jött kutató csak több éves, esetleg évtizedes együttműködéssel érhet el. Teljességre törekvését mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a néphit elemeinek összegyűjtésében 149 adatközlőre támaszkodott; a legidősebb 94, a legfiatalabb 11 éves volt. Mivel 78 hatvan évnél idősebb, 36 pedig negyvenöt évnél fiatalabb, remény van arra, hogy a hiedelmek egy része még belátható ideig gyűjthető lesz.

Munkálkodása során Hoppál Mihály és Cs. Pócs Éva palóc kérdőívét használtá, de Gulyás Éva Jászdózsza néphitének feldolgozásakor eszközölt módosításait is figyelembe vette.

A könyv felépítésében is az előbbieket beosztását követte. Így az első fejezetbe olyan mondák is bekerültek, melyek ugyan nem hiedelemmondák, de fontosak, a falu világgépének megvilágítása szempontjából. Csak örülhetünk, hogy közkinccsé tette a Pesty Frigyes kéziratos monográfiájában fennmaradt, Doroszlóra vonatkozó eredetmondát, melyben az egyébként szláv eredetű helységnevének szellemes népi etimológiai magyarázatát adja, amikor a szót „De rossz ló”-ból származtatja.

A Mosztonga egykor gazdasági meghatározója volt a falunak, Cothman 1763. évi jelentésében arról értesítette a királynőt, Mária Teréziát, hogy „A falu kellemes, kissé emelkedettebb helyen, a Mosztonga rét mellett fekszik. Bár jó földje és vize van, mégis sokan nem földműveléssel, hanem csíkkal fogásával foglalkoznak”. Herman Ottó *A magyar halászat könyvében* behatóan ismer-

tette a falusiaknak ezt a tudományát. Az egykori, halászó életmód emlékét őrzi a vízilényekhez fűződő, viszonylag gazdag hiedelemanyag: a faluban tudnak a vízbörjúról, a piros tarajú nagy kígyóról, a görcsöt is valamiféle vízilénynek tekintik, a gyerekeket pedig a vízben, illetve a kútban élő véres emberrel ijesztgetik. A vízidémonok sokfélesége nemcsak az egykori halászó életmóddal függ össze, mert a magyar néphitkutatás eddigi eredményei szerint népünk sokkal kevesebb vízilényt ismer, mint bármelyik szomszédos, illetve finnugor nép. A vízhez kötődő hiedelmek gazdagsága valószínűleg az itt élő szerb, illetve horvát lakosságtól került át a falusiak tudatába.

Az egykori halászat emlékeit, tehát a vízhez kötődést márcsak nyomaiban gyűjthetjük össze. Ezzel szemben a földműveléssel és állattartással kapcsolatos babonák lényegesen gazdagabbak, hiszen egy részükben máig hisznek. Meglepően kevés az égitestekkel kapcsolatos mondák száma; ezekről szinte alig tudnak valamit a doroszlóiak. A pásztorok, a juhászok, mikor még kint a szabadban háltak, a csillagok állásából tájékozódtak. A csillagok népi elnevezésének feledésbe merülését sajnálattal veheti tudomásul nyelvjáráskutatásunk.

A hiedelmek nagyobb része memorátok formájában él, a néphit tudósairól viszont jó néhány hiedelemmonda szól még napjainkban is (54-et közül könyvében a szerző). A garabonciás diák fogalma már nem egészen tisztázott a falusiak emlékezetében. Emberfeletti lénynek tartják, viharokeltő tudományát ismerik, de azt nem tej adásával hárítják el, ahogyan azt másutt szokták, hanem harangszóval és a szentelt gyertyák meggyújtásával kergetik el. Léleklátó (halottlátó) Doroszlón nem volt. Kismilliticsbe Peterdi Panni né-

nihez eljártak, de őt is inkább jóslónak, mint látónak kell tartanunk. A falu tudósa Türr Gyuri bácsi volt. Olyan imádságot tudott, hogy hatására senki sem lopott tőle. A néphit tudósai közül a boszorkány él leginkább a község emlékezetében. Ronctásáról, elhárításáról jó néhány monda és memorát szerepel a kötetben. A jóslás sokfajta formáját ismerik. Télen szórakozásképpen asztalt táncoltattak, Jónást idézték, nemcsak a cigányasszonyok jósoltak kártyából, hanem a falusi asszonyok között is akadt olyan, aki értett ehhez a tudományhoz. A feketezés elterjedésével pedig élő népszokás lett a kávéból való jóslás.

A vallásosság és a hiedelem összefonódását jól szemlélteti a könyv. Példaként csak az esővel kapcsolatos varázslást és a jégeső elhárítását említjük, hiszen mindkettő hiánya, illetve jelenléte a falu egzisztenciális fennmaradását jelentette. Esőért kilenc napon át imádkoztak a temetőben, de emellett összeszedtek három fehér kakast, vízbe mártották, s varázsigét mondtak hozzá: „Így csurogjon az eső, ahogy a víz csurog a kokasbú!” (115. sz.) Esővarázslásra csak fehér kakast használtak, mert a vörös kakas tüzet okozott volna. Az utóbbi hiedelem szépen példázza az analógiás mágiát. Jó néhány hasonlót olvashatunk a könyvben. Gyermekekként ismerik az esőt varázsló igét is:

„Tücsök-tücsök aggy essőt,
Hónapután szép időt
(vagy: a lovamnak legelőt),
Azután még a babámnak
Igaz szívű szeretőt.” (122. sz.)

A jégeső elhárítására is két végletes módszert alkalmaztak. Az ősibb azt a képzetet takarja, hogy a forgóságban boszorkány van, s azt obszcén szavakkal kergették el: „Kaszakü a picsájába!” (2408. sz.) A

jégesőt így háritották el: „Oszt akkó, mikó kiraktuk a sütőlapátot még a piszkafát, még a szénvonyót, körösbe, akkó mingyá a szentütt gyertyát meggyújtottuk...” (2402. sz.) Mások mágikus cselekedeteket a szentelményekkel végeztek, az úrnapi zöld ágat gyújtották meg, egyházi imát mondtak, meg háromszor varázsige jellegű foháskodást:

„Szüntesd Uram haragodat
Tegyed lē szent ostorodat
Haragod ugyan méltó ránk
Ó, de tē vagy a mi atyánk.” (2407. sz.)

A falu vallásosságára hathatott az a tény is, hogy a falu mellett van a búcsújáró hely. Pesty Frigyes szerint már 1732-ben megemlíti Bács megye gyűlésén. A könyv jellegénél fogva nem mutatja be a szentkúthoz kapcsolódó búcsújáró szokást, viszont közli mindazokat a mondákat, melyek a kúthoz kapcsolódnak. Ezek rendkívül változatosak, egy részük a kút eredetét magyarázza, másik rétege a szentkút gyógyító erejét emeli ki, a harmadik csoportból az derül ki, hogy a falu számára nem is olyan szerencse, hogy mellette van a búcsújáró hely, mert a búcsújárók a faluban hagyják vétkeiket, s emiatt jégeső vagy szárazság sújtja a helységet.

Ismertetőnk elején szóltunk arról, hogy Kovács Endre a palóc kérdőívet használta sikeresen a falu hitvilágának felkutatásában. E kérdőív alapján már három közösség hiedelmét vizsgálták. Jung Károly utószavában kiemeli, hogy Doroszló monográfiája tételeiben túlszárnyalja az előbbi hármat. S itt egy kicsit el kell időznünk. A néphitkutatás nem versengés, nem az a lényeg, hogy hány hiedelemmonda, hány memórát kerül a gyűjtő tollára, mert hiszen mindig lehet újabbakat gyűjteni. Egy-egy téma vizsgálatát soha-

sem szabad lezártnak tekinteni. Így van ez Doroszlóval is. Kovács Endre kutatásai után már nem hisszük, hogy lényeges különbségek, változások mutatkoznak a falu hitvilágában, de egy-egy újabb hiedelemmonda előkerülése annak esztétikáját, szépségét fogja megvilágítani.

Lehet, hogy a mindenáron való töbбетmondás, a tételszámok növelése érdekében kerültek a gyűjteménybe olyan hiedelemtörténetek, amelyek nem tekinthetők azoknak. A következő példákat nem azért sorolom fel, hogy csökkentsem Kovács Endre munkájának értékét — megvédi az önmagát —, de könyve nem annak a néhány folkloristának készült, aki Vajdaságban tevékenykedik, hanem a nagyközönség számára. Lehet, hogy az olvasók között akad majd olyan, aki felbuzdul a doroszlói hitvilág gazdagságának láttán, s szűkebb pátriájában gyűjtéshez kezd; számára nem árt tisztázni, mit is tekintünk hiedelemnek. Az alábbiak semmiképpen sem azok: „Az 1977—78. év telén a falu hátrából négy veszett róka jött be a faluba. Néhány helyen a házőrző kutyák összemarokodtak a védekezni már alig bíró rókával, emiatt megelőzés céljából a kutyákat elpusztították.” (350. sz.) A 48. oldalon ezt olvashatjuk: „Csikónak a taníttása úgy mént régén, hogy kivették őket a falu végire, a fősz legelőre, oszt tuskóba fogták néhányzó, csak később szoktatták kocsi-ba.” (359. sz.) Az is valós megfigyelésen alapszik, hogy a vemhes disznót nem szabad megütni, illetve megdrótozni, mert akkor elvetél. Az 1958. sorszám alatt az ágyba vizeles elleni gyógyírról van szó. A falusi szemléletmódot tükrözi, hogy a gyereket a szomszédasszonnyal megveretik, de ez nem hiedelem, mint ahogyan az sem, ahogy az édesanyja útjára bocsátja szolgálni induló lányát (2227. sz.). A modern kort

szemlélteti az a megoldás, amikor a rádió földelésére burgonyát használnak.

Néhány eredetmonda, legendamese is bekerült a gyűjteménybe: a 218. sz. „hiedelem” a fagörcs, a csomó keletkezésének körülményeit magyarázza; a 464. sz. Mátyás királyról szóló anekdota; az 523. sz. történet (Szent Péter a lópatkóval) Berze Nagy 773*, a 820. sz. a 769*, a 875. sz. pedig a 779 IX. számú meséje. Hogy ne szaporítsuk tovább a példákat,

helyettük inkább a néphit Dömötör Tekla által megfogalmazott meghatározását írjuk ide: „A néphit tehát a köznép kultúrájának mindazon — »vallásinak« felfogható — jelenségeinek összességéből áll, melyek nem állnak tudatosan szemben a hivatalosan approbált vallási kultusszal, de nem is képezik annak szerves részét.” (*A magyar nép hiedelemvilága*. Bp. 1981. 11.)

Beszédes Valéria

A FORUM MARXISTA KÖNYVESBOLTJÁNAK TÁJÉKOZTATÓJA

február—június

SZERBHORVÁT NYELVŰ
KÖNYVEINKBŐL

Cent. za kult. djelatnost, Zgb.
400,— din.

AUTOBIOGRAFSKA
KAZIVANJA JOSIPA BROZA
TITA I—II
Udruženi izdavači
1900,— din.

Kurtović, Todo: RELIGIJSKA
VIJEST IZMEDJU SLOBODE I
KLERIKALIZMA
Marksistički studijski centar, Sarajevo
80,— din.

Caratan, Branko: TEORIJE
REVOLUCIJE I
SOCIJALIZAM
Cent. za kult. djelatnost, Zgb.
350,— din.

Lange, Oskar: POLITIČKA
EKONOMIJA
Cent. za kult. djelatnost, Zgb.
300,— din.

26. SEDNICA CK SKJ —
AKTUELNA IDEJNO-
-POLITIČKA PITANJA I
AKTIVNOST SAVEZA
KOMUNISTA JUGOSLAVIJE
Komunist, Bgd.
120,— din.

Marić, Dušan: AVNOJ I
PRIVREMENA NARODNA
SKUPŠTINA
Radivoj Ćirpanov, N. Sad.
400,— din.

Iveković, Rada: DRUGA INDIJA
Školska knjiga, Zgb.
350,— din.

MLADI UNIVERZITETA U
POLITIČKOJ AKCIJI
Cent. za marksizam, Bgd.
150,— din.

KOMUNISTIČKA
INTERNACIONALA — 1—5
Privredna knjiga, Gornji Milanovac
8000,— din.

Nedeljković, Milan: POLITIČKA
MISAO MILENTIJA POPOVIČA
Priv. pregled, Bgd.
450,— din.

Koopmans, T. C.: TRI ESEJA O
STANJU EKONOMSKE
ZNANOSTI

PRIRUČNIK UZ XII KONGRES
SKJ
Eksport pres, Bgd.
300,— din.